МІЗАНТРОП

Комедія на п'ять дій

Переклав Максим Рильський

ДІЙОВІ ОСОБИ

Альсест — закоханий у Селімену.
Філінт — друг Альсестів.
Оронт — закоханий у Селімену,
Селімена — мила Альсеста,
Еліанта — Селіменина кузина.
Арсіноя — подруга Селімени.

Акаст
Клітандр
— маркізи.

Баск — слуга Селімени.
Гвардієць із Маршальства Франції.
Дюбуа — слуга Альсеста.

Дія діється в Парижі, в Селіменинім домі.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА 1

Філінт, Альсест.

Філінт
Та що вам, друже мій?

Альсест
(сидячи)
Лишіть мене в спокої!

Філінт
Чому химерною неласкою такою…

Альсест
Ідіть собі, прошу, не тратьте зайвих слів.

Філінт
Раніш би вислухать, ніж удаваться в гнів.

Альсест
Ні, хочу гніватись, а слухать не бажаю.

Філінт
Як розуміти вас — я, далебі, не знаю,
І хоч ми друзями віддавна нареклись…

Альсест
Я — друг вам? Запишіть, що то було колись!
Так, досі в злагоді жили ми і в любові, —
А як побачив я, на що есте готові,
То приязнь унівець розбилася моя:
В серцях зіпсованих не хочу місця я.

Філінт
Та чим же міг я так, Альсесте, завинити?

Альсест
На місці вашому волів би я не жити!
Хто чинить так, як ви, — пошани хай не жде
У чесних він людей презирство лиш найде,

Я ж бачив, як того ви стріли чоловіка.
Шаноба тут яка, любов яка велика
Була проявлена! А скільки присягань,
Обітниць голосних і приязних зізнань,
Що ви з обіймами палкими їх мішали!
А скоро вийшов він, — ви ледве пригадали,
Як на ім’я йому і що то за один, —
І вже нітрошечки вас не обходить він.
До лиха! Соромно, ганебно, підло навіть
Так душу лестками фальшивими неславить.
Коли б судилося таке мені вчинить,
То я повісився б із того горя вмить!

Філінт

Причин не бачу я до вироку такого
І пом’якшить його благаю вас, на бога;
Прошу: зласкавтеся, хоч огріхи й страшні,
І ще не вішаться дозвольте ви мені.

Альсест

Невчасно спала вам охота жартувати!

Філінт

Чого ж вам хочеться, цікавий би я знати?

Альсест

Я хочу щирості, щоб слово ні одно
Не вилітало з уст, як не з душі воно.

Філінт

Коли обійме нас, вітаючи, знайомий,
Так само обійнять повинні і його ми;
Зізнання сипле він, обіцянки склада —
Те саме й нам робить, звичайно, випада,

Альсест

Ні! Ворог тої я ганебної методи,
Що в ній кохаються нікчемні слуги моди;
У світі над усе найгірш я не злюбив
Манірні витівки отих балакунів,
Лепетунів гидких, которі в марній мові
Усе на світі нам пообіцять готові
І компліментами ладні стрічати всіх,
А що ти, хто ти е — однаково для них!
Ну, що потому нам, коли нас хто вітає
І приязнь, і любов, і шану виявляє,
І слів не добере до пишної хвали, —
А тільки ми на крок од його відійшли,
І він негідника улещує так само!
Це ж сором! Це ганьба! Як тішиться словами
Гучними й красними, коли, на глум і сміх,
Усьому світові почути можна їх?
Шаноби на землі нема без переваги,
Хто поважає всіх, не знає той поваги.
Коли вдаєтесь ви у моду цю лиху,
До біса! Спільного не знати нам шляху!
У вас прислужливість — неначе крам роздрібний
Мені ж загальний друг у друзі непотрібний.
Якщо вам рівні всі, то мовлю навпростець:
Дружінню нашому і злагоді кінець!

Філінт

У колі вищому ми місце посідаєм —
І, певне ж, мусимо коритися звичаям.

Альсест

Ні, ні! Карати ми повинні без вагань
Ганебний вимін цей олживих вихвалянь,
Людьми буть чесними, неправді не служити
І скрізь по щирості, по правді говорити,

Що з серця не іде — ніколи не казать
І почуттів своїх під маску не ховать.

Філінт

А єсть же випадки, як мова та сердечна
Виходить і смішна, і зовсім недоречна.
Буває — я прошу не брати цього в гнів, —
Коли розумний той, хто думку потаїв.
Ну, чи ж годилось би, зміркуйте пак самі ви,
Щоб завжди ми були одверті та правдиві?
Невже коли нам хто нелюбий між людьми,
То це й освідчити йому повинні ви?

Альсест

Так.

Філінт

Що? Емілії старій би ви сказали,
Що кокетерія уже їй не пристала
І що фарбується вона собі на стид?

Альсест

Авжеж.

Філінт

Що Дорілас давно усім набрид,
Що варить при дворі із кожного він воду,
З одваги чванячись та з діл свойого роду?

Альсест

Сказав би.

Філінт

Жарти це!

Альсест

До жартів не мастак;
Нікого жалувать не хочу аніяк.
Зболіли очі вже і при дворі, і в місті,
Звичаї бачивши гидотні та нечисті!
Бере нудьга мене, пече мене одчай,
Що наоколо люд зіпсований украй,
Що всюди, де поткнусь, — брехня, лукавство, зрада.
Та підступи бридкі, та лестощів принада.
Несила! Гнів кипить! Я весь немов горю
І цілий світ ладен покликати на прю.

Філінт

Занадто ви вдались, філософе, в досаду,
На все озлившися і смішно, і без ладу.
Братів ми з вами тих нагадуєм тепер,
Що в "Школі для мужів" намалював Мольєр…
Там…

Альсест

А, лишіть свої безглузді порівняння!

Філінт

Та ні-бо, — ви свої покиньте нарікання.
Чи ж переробите натуру ви людську?
А як одвертість вам припала до смаку, —
Скажу не криючись: з химери цеї всюди
Плечима знизувать і кпити будуть люди,
А хіть до осудів нестримана така
Вам тільки дасть ім’я смішного дивака.

Альсест

То й добре, лихома! Я радий цьому, радий!
Чого ж хотіти ще з мерзенної громади?

Та тільки гнів мене несвітський би схопив,
Коли б розумного я слави в них зажив.

Філінт

Виходить, ворог ви всьому земному роду?

Альсест

Так, я ненавиджу безмірно цю породу!

Філінт

Скажіть: невже-таки між смертними всіма
На жадні винятки і місця вже нема?
Запевне, є й тепер особи, гідні шани…

Альсест

Ні! Осоружні всі, на кого око гляне:
Одні — що у гріхах купаються бридких,
А ті — що ставляться поблажливо до них,
Того шляхетного обурення не мавши,
Що вчинки нам лихі будити мають завше.
Ну, от негідник той, що я суджуся з ним!
Таже діла його відомі добре всім.
Хоч маска на виду, але й з-під маски знати,
Що може кожного він зрадити, продати.
Вимовні погляди і солодощі слів.
Хіба наївних лиш одурять новаків.
Всім знаний вискочень, шахрай над шахраями.
У панство брудними пропхався він шляхами, —
І знавши, за яку придбав собі ціну
Тепленьке місце він і розкіш голосну,
Честь ображається, сумління червоніє.
Складіть позаочі, які лиш на землі є,
На нього прикладки, поганцем назовіть,
Назвіть дурисвітом, — ніхто не захистить,
Бо шану має він облудну і нікчемну.

А гляньте, як усі його вітають чемно,
Як усміхаються, розточують слова!
Як чесним людям він посади вирива!
А! Серце крається од муки і страждання
З того ганебного підлоті потурання, —
І часом я ладен в пустиню утекти
Від галасливої людської суєти.

Філінт

Ох, боже! Не страшіть неласкою такою
І над натурою ви згляньтеся людською.
Хоч вади і гріхи у ній знайдемо ми,
Та як доводиться нам жити між людьми,
То треба у всьому додержувати міри
І до моральності не братись надто щиро.
Правдивий розум нам обачність каже мать —
Ба навіть мудрістю не слід надуживать.
Колишніх поколінь чеснота непохитна
За наших з вами днів, мій друже, не розквітне!
Нам бездоганності уже не осягти;
Покірно мусимо за часом ми іти.
Це ж безум: повставать на тисячі — одному!
Переробити світ не до снаги нікому.
Багато, як і ви, я налічити б міг
Речей, що кращими волів би бачить їх,
Але без осуду гучливого дивлюся
І гніву марному, як ви, не піддаюся.
Людей беру таких, які вдались вони:
Що чиниш ти, мовляв, і далі те чини, —
І рівний мудрістю із вашою злобою
Мій шлях, позначений девізом супокою.

Альсест

Скажіть, добродію: невже ж таки нічим
Не похитнути вас у супокої тім?

Якби вас той продав, кого ви другом звали,
Якби добро од вас шахрайством виривали,
Якби хто поговір на вас лихий пустив, —
Чи справді ви й тоді не удались би в гнів?

Філінт

Ні! Всі оті-гріхи, мені і вам відомі,
Людському родові властиві і питомі,
І ображатися чи сердитись мені,
Що вколо стільки зла, підступності, брехні, —
Це дивувать, чому жадна шуліка м’яса,
Чому жорстокий вовк, а мавпа хитра й ласа.

Альсест

Як! Дав би я себе ганьбити, окрадать
І не… А, сто чортів! Волію замовчать,
Щоб неподобні ці спинити міркування.

Філінт

І справді, тут було б на часі вже мовчання.
Вам краще об суді подумати своїм,
Аніж на ворога метать словесний грім.

Альсест

Не хочу я того, і край усій розмові.

Філінт

Хто ж помагатиме у справі вам судовій?

Альсест

Хто? Правда і закон — помічники мої.

Філінт

А завітаєте ж, проте, до судії?

Альсест

Нащо? Хіба ступив я на криву дорогу?

Філінт

Ні, але ворог ваш для діла для свойого
Пролізе…

Альсест

Байдуже! Я зважився чекать
На вирок совісний.

Філінт

Ой, можете програть!

Альсест

Я й кроку не ступлю: хай станеться, що має.

Філінт

А той підлеститься…

Альсест

Мене це не доймає.

Філінт

Глядіть, проскочите.

Альсест

Та й не від того я.
Філінт.
Але ж…

Альсест

Ото душа потішиться моя!

Філінт

Чому ж нарешті ви…

Альсест

Тоді до дна побачу
Я роду ницого мерзенну, підлу вдачу,
Тоді в лукавстві я упевнюся людськім,
Коли програю суд на чудо й диво всім.

Філінт

Що за людина з вас!

Альсест

Не шкода і заплати,
Щоб це побачити.
Так, хочу я програти!

Філінт

Альсесте, що це ви!
Та кожен з ваших слів
Сміявся б, далебі, якби на їх наспів!

Альсест

Ну й на здоров’ячко!

Філінт

Тепер одно скажіте:
Коли ви щирості надумали служити,
Коли правдивість вам — і щастя, і мета, —
Чи щира, друже мій, і чи правдива та,
Кого ви любите? Дивуюсь я, їй-богу,
Як, бувши ворогом земного роду всього,
Усе позбавивши і ласки, і хвали,
Ви любу серцеві найти, проте, могли!

А ще чудніш мені, де в світі цім широкім
Для ніжних почуттів ви зупинились оком!
Якби ви радились, кому любов оддать,
То мусив би я вам по-дружньому сказать:
Погляньте, з ніжністю безмежною якою
Стрічає тиха вас і скромна Арсіноя!
А Еліанта як, правдива над усіх,
Вас гріє полум’ям очей своїх палких!
А ви мов кажете: "Нехай собі! Про мене!"
Бо зчарувала вас кокетка Селімена,
Котрої витівки та язичок лихий
Якраз би до лиця сучасності отій,
Що гостро ви її картаєте словами.
Невже не. бачите ви вад своєї дами?
Чи, може, серце вам закохане велить
Усе їй вибачить, усі гріхи простить?

Альсест

Ні. Я ще не осліп. Я цю вдову кохаю,
Та хиби всі її за вас незгірше знаю.
Пойнятий полум’ям, проте, я б перший міг
Їх запримітити і осудити їх.
Але — що ж діяти! — Змагатися несила…
Вона й така, як є, мені без краю мила.
Дарма, що сотню в ній я огріхів найшов —
Переборола все звитяжниця любов.
І з певністю кажу: огонь чуття мойого
Очистить душу їй од намулу брудного.

Філінт

Чималу ви собі роботу завдали!
А ви ж до серця їй?

Альсест
О боже! Та коли
Не вірив би я в це, то що й по тім коханні!

Філінт
Чому ж туманить вид глибоке вам страждання,
Як ви з суперником зійдетесь хоч на мить?

Альсест
Кохання справжнього частками не ділить, —
І я сюди прийшов освідчитися сміло
І все їй висловить, чим серце наболіло.

Філінт
А от якби мені до вибору прийшло,
То Еліаиті б я, склоняючи чоло,
Віддав чуття свої. Правдива, скромна, стала,
І вам би до душі найбільш вона пристала.

Альсест
До того самого я розумом дійшов,
Та ба! Не розумом керується любов.

Філінт
Боюся: пристрастю охоплені палкою,
Ви, може…

ЯВА 2

Оронт, Альсест, Філінт.

Оронт
(до Альсеста)
Сказано мені в передпокої,

Що не застану я прекрасних наших дам:
Щось купувать пішли. Але я радий вам
Пошану висловить глибоку і правдиву,
Віддавна марю я про хвилю ту щасливу,
Щоб до сердечної розмови з вами стать
І приязні од вас високий дар прийнять.
Належне раз у раз я віддаю заслугам
І прагну, щоб мене ви йменували другом.
А хто відомий так поміж людьми, як я,
Той, певне, на таке заслужує ім’я.

Альсест замислився і ніби зовсім не зважає на Оронтову мову.

До вас повів я річ, вельмишановний пане.

Альсест
До мене, пане мій?

Оронт
Чи вам це не бажане?

Альсест
Та ні, — а тільки я… Почесні ті слова —
Річ несподівана для мене і нова.

Оронт
Шаноба хай моя вас, пане, не дивує:
З усіх вона людей найбільше вам пасує.

Альсест
Мій пане…

Оронт

Хай би хто всю Францію зійшов
Вартнішої за вас людини б не найшов.

Альсест

Мій пане…

Оронт

Хай мене поб’є небесний грім,
Коли злукавив я у слові хоч однім.
Дозвольте ж вас обнять і приязнь освятити
Щоб пишно розцвіли її незрадні квіти.
От вам рука моя — міцний і певний знак
Любові…

Альсест

Пане мій…

Оронт

Що ви сказали? Як?
Зрікаєтеся ви?

Альсест

Та зважте — чи ж годиться
Так оголошувать на людях таємниці,
Словами гратися, на вітер кидать їх?
Щоб до визнань дійти і до похвал таких,
Раніш не вадило б спізнать один одного І тим для приязні уторувать дорогу.
А так — не відавши, які ми удались, — Глядімо, щоб, бува, не каяться колись!

Оронт

До діла сказано. Та я за річ такую

І за такі думки ще глибше вас шаную!
А поки прийде той дружіння світлий час,
Слуга й тепер уже найнижчий перед вас.
Коли улаштувати щось треба при дворі вам,
То я й порадою допоможу, і впливом:
Чималу, далебі, відограю там роль,
І над усіх мене шанує сам король.
Я радий повсякчас вам стати у пригоді,
А що цінителів таких шукати годі,
Що всім відомий смак і розум ваш тонкий, —
Насмілюся сонет вам прочитати свій
І тим до приязні підвалини зміцнити.

Альсест
Мій пане, в тих речах не годен я судити,
Даруйте…
Філінт Та чому ж…

Альсест
Великий маю гріх:
Занадто щирий я у присудах своїх.

Оронт
Я й прагну щирості. Мене б ви засмутили,
Якби од мене щось лукаво потаїли.
Лиш на одвертого я важу судію.

Альсест
Як так, добродію, то що ж — я пристаю.

Оронт
Сонет… Бо це сонет… Надія… Це до пані,
Що в серці деякі збудила сподівання…

Надія… — пишних слів, проречисто-гучних,
Нема в цих віршиках і ніжних, і сумних…

Альсест
Ми те побачимо.

Оронт
Надія… Чи ж несмілим
Потраплю слухачам я догодити стилем
І чи вдалось мені належних слів добрать?..

Альсест
Побачимо.

Оронт
Іще насмілюся додать:
За чверть години це я встиг скомпонувати.

Альсест
Не в часі сила там, де йде про результати.

Оронт
(читає)
Надія серце людське веселить
І душу розважає у печалі,
Та сумно нам, Філідо, зрозуміть,
Що не прийде по ній нічого далі.

Філінт
Я зачарований уже від перших слів!

Альсест
(тихо)
Ви зачаровані! І грім вас не убив!

Оронт

Прихильність появили ви в речах,
Та нині з того я вже не радію:
Ах, краще б ви скупі були в дарах,
Ніж мали тільки дарувать надію.

Філінт

В яку гармонію укладено рядки ці!

Альсест

(тихо)
До лиха! Хвалите нечувані дурниці!

Оронт

Коли в чеканні невеселі дні
Судила доля зводити мені,
То краще з білим світом розлучитись.
Дарма ласкаві тратите слова,
Бо безнадія того повива,
Хто мусить лиш надією живитись.

Філінт

Яке закінчення виборне!
Знаменито!

Альсест

(тихо)
А, враг би взяв тебе! Найкраще б закінчити,
Зламавши дурневі його виборний ніс!

Філінт

А скільки грації!

Альсест
(тихо)
Бодай на неї біс!

Оронт
(до Філінта)
Поблажливості ви явили забагато.

Філінт
Ні, щиро я казав.

Альсест
(тихо)
Зарізав без ножа ти!

Оронт
(до Альсеста)
А з вами, пане мій, умова в нас була:
Одверта, сказано, огуда чи хвала.

Альсест
Тут справа нелегка і делікатна, пане.
Поетам раз у раз поблажливість бажана,
А правда інколи не до вподоби їм.
Розмову мав колись я з віршником одним
(Не назову його). Сказав я без вагання,
Що треба гамувать охоту до писання,
Що рими, зліплені при нагоді дрібній,
Не слід поквапливо нести на суд людський,
Що той, хто вірші всім і кожному читає,
В смішне становище частенько потрапляє.

Оронт

Мій пане, хочете сказати ви мені,
Що помилився я, коли почав…

Альсест

Ні, ні!
Йому доводив я, що творами пустими
Лиш репутацію калічимо собі ми,
Бо люди, як на суд беруть вони кого,
Найперше огріхи підхоплюють його.

Оронт

Виходить, — вартий я за мій сонет догани?

Альсест

Я цього не кажу. Йому навів я, пане,
Багато прикладів, як хіть ота до рим
Людей знеславлює…

Оронт

Ви натякнули цим,
Що недоладного я написав сонета?

Альсест

Я цього не кажу… "На біса ви в поети,
Панове, пнетеся? — так я йому сказав. —
Навіщо пхати в друк усе, що написав?
Лиш тим прощаємо ми віршики без змісту,
Сяк-так ізліплені, хто з того має їсти.
Сверблячку марну ви в собі переборіть
І з мазаниною на люди не спішіть.
Задовольняйтеся, як при дворі ви в шані,
В повазі… Справді-бо, чудне ото бажання —
Доконче з книгами виходить на базар,

Письменних там юрбу збільшаючи нездар", —
Так того віршника я умовляв, мосьпане.

Оронт

Хто ж на такі думки розумний не пристане?
Та я про свій сонет хотів би гадку знать.

Альсест

Найкраще б вам його з шухляди не виймать!
Признаюся — взірці ви мали щонайгірші,
І неприродністю одгонять ваші вірші.
Що має значити: прихильність у речах?
Як штучно сказане оте: скупі в дарах!
ІЦо за фальшива гра: надія й безнадія!
Коли хто простоту цінує й розуміє,
То мусить визнати, що тут її нема
І що виразності шукати теж дарма.
Аж страшно здумати, як зіпсувався нині
Смак у письменників. Давніші покоління,
Хоч різних тонкощів у віршах не плели,
А серце зрушити і схвилювать могли,
Таку от пісеньку хоч би скомпонувавши,
Як ця, що я собі її курничу завше:
Коли б король мені давав
Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучиться, —
Сказав би так я королю:
"Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку".
Хай рима бідна тут, хай красних мало слів, —
Я цеї співанки оддати б не хотів
За все, що публіка сучасна вихваляє:
Сама-бо тут любов до серця промовляє.

Коли б король мені давав Париж, свою столицю,
Але з коханою за те
Я мусив розлучиться, —
Сказав би так я королю:
"Спасибі вам велике,
Та, гей! Тієї, що люблю,
Не кину я довіку".
От де поезія і щирість почувань!
(До Філінта).
Так, пане, смійтеся! Я можу без вагань
Для цього віршика забути пишні фрази,
Манірних витівок підроблені алмази.

Оронт

А я скажу проте: сонет мій хоч куди.

Альсест

Вам до вподоби він, і тут нема біди:
Свої пишатися ви маєте підстави,
А я по-своєму гадати маю право.

Оронт

Чувати й похвали доводилось мені.

Альсест

Так, від облесників — чому ж би пак і ні!

Оронт

Ви певні, що умом усіх перевершили!

Альсест

Коли б хвалив я вас, то й ви б мене хвалили.

Оронт
Ат, обійдуся я без вашої хвали!

Альсест
І зовсім слушного ви висновку дійшли.

Оронт
Цікаво бачити, в який то лад і спосіб
У віршуванні вам, мій пане, повелося б!

Альсест
Що ж, віршики лихі я б, може, написав,
Але нікому б їх, напевне, не читав.

Оронт
Не таїтеся ж ви, добродію, з дудаками!

Альсест
У кого іншого шукайте фіміаму.

Оронт
Чи тону іншого ви б часом не взяли?

Альсест
Мій тон теперішній не маю я за злий.

Філінт
(стає між ними)
Еге, панове, ні! Облиште ці змагання!

Оронт
Погарячився я… Даруйте… На прощання
Скажу, що радий вам у всьому я служить.

Альсест
Від мене, пане мій, шанобу теж прийміть.

ЯВА 3

Альсест, Філінт.

Філінт
Ну, бачили, куди одвертість нас доводить?
Він буде вам тепер, де тільки зможе, шкодить.
А що було його хоч трошки похвалить?

Альсест
Не хочу й слухати.
Філінт Але ж…

Альсест
Не варто й жить.

Філінт
Проте…

Альсест
Лишіть мене, на бога!

Філінт
Я не покину вас ніколи й ні для кого.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА 1

Альсест, Селімена.

Альсест

Ви правди щирої бажаєте? Скажу,
Що ваші звичаї ту перейшли межу,
Коли я міг терпіть, не захлинувшись жовчю.
Нечесний буду я, коли ганебно змовчу,
Що не верстати нам укупі дружній шлях,
Як ви не змінитесь в манірах і в словах.
Хотів би в іншому я присягтися, пані,
Та марне б то було, фальшиве присягання!

Селімена

Альсесте! Згодились мене ви провести,
Щоб тільки сваркою невпинною пекти?

Альсест

О, не сварюся я! Я тільки вболіваю,
Що ви зальотників принаджуєте зграї,
Надії даючи широкі їм усім..
Ось що гнітить мене, ось мучуся я чим!

Селімена

Та чим же я сама у цьому завинила?
Чи то ж, Альсесте, гріх, коли я людям мила?
Аби залюблені до мене на поріг —
Я києм відсіля повинна гнати їх?

Альсест

Ні, пані! Треба вам озброїтись не києм,
А серцем, що дає належну одсіч мріям.
Подобаєтесь ви — в цьому гріха нема,
Та ви ласкавістю своєю з усіма,
Отою ніжністю у речах і звичаях їм збільшуєте пал і надите серця їх.
З них кожен смілості тим більшої набрав,
Чим більш ви даєте до смілості підстав, —
Коли б же зимно ви чуття стрівали ревне,

Тоді й поклонників би зменшилось напевне.
Одно лиш, пані, я насмію запитать:
Чим саме вас Клітандр зумів причарувать?
Якими міг би він чеснотами довести,
Що цього щастя варт і годен цеї честі?
Чи, може, нігтем він вас довгим полонив,
Що на мізинцеві своєму запустив?
Чи вас принадили, як мудрий витвір штуки,
Химерні кучері русявої перуки?
Чи він мереживом любові в вас досяг?
Чи тими стьожками, що кожному в очах
Рябіють несмаком буйним і кольористим,
Чи до облесності, до лицемір’я хистом?
А чи деручий сміх, пронизливий фальцет, —
От успіху його причина і секрет?

Селімена

Яку підозру ви взяли несправедливу!
Згадайте, марному не даючися гніву,
Що процесуюсь я, а в справах судових
В пригоді б він мені великій стати міг.

Альсест

А! Краще б ви в суді програли справу,
Ніж тішить ласкою мерзенну ту прояву!

Селімена

До світу цілого ви ревнувать ладні!

Альсест

Бо цілий світ, на жаль, загрожує мені!

Селімена

Отож нема й причин мене картати гнівно:

Я чемна з усіма однаково і рівно.
Далеко більш було б до злості вам причин,
Коли б мені підпав під ласку хтось один!

Альсест

Нехай у ревнощах я сліпо помиляюсь, —
Та чим від інших я в тій ласці одзначаюсь?

Селімена

Тим, що ви знаєте: люблю я тільки вас.

Альсест

Як цьому вірити у муки лютий час?

Селімена

Здавалось би мені, що про моє кохання
Вам досить чесного із уст моїх визнання.

Альсест

Хто впевнив би мене і хто б мені довів,
Що й іншим ви таких не кидаєте слів?

Селімена

Чудесно сказано! Ви дуже милі, пане,
І я великої в вас зажила пошани!
Гаразд! Позбавлю вас од мук таких тяжких:
Забудьте ті слова — я не казала їх.
Самі себе тепер обманюйте думками,
Якими хочете.

Альсест

А! Розлучиться з вами!
Чого б за щастя це велике я не дав,
Коли б шалено так, на жаль, вас не кохав!

Я цього не таю. Роблю я все, що можу,
Щоб з серця вирвати любов цю зловорожу, —
Шкода! Не поборю нестримних почуттів!
Я за гріхи свої вас палко полюбив!

Селімена

І справді, у чудне вдалися ви кохання.

Альсест

Так. Я ладен весь світ покликать на змагання!
В огні безумному горить душа моя,
І так іще ніхто вас не кохав, як я.

Селімена

Це правда: ви новий собі обрали спосіб.
І на землі, мабуть, нікого не найшлося б,
Хто б свій доводив пал у сварках та в гризні:
Це вперше бачити доводиться мені.

Альсест

До згоди е у нас можливість і дорога.
Доволі цих змагань! Поговорім, на бога,
Як друзі, спільної жадаючи мети…

ЯВА 2

Селімена, Альсест, Баск.

Селімена

Ну, що там?

Баск

Пан Акаст.

Селімена
Проси його зайти.

ЯВА 3

Селімена, Альсест.

Альсест
Не можна нам удвох промовити й дві слові!
Прийняти будь-кого ви щоразу готові
І не наважитесь сказати в жоден час,
Що під хвилину що немає дома вас!

Селімена
Що? Клопоту собі повинна я нажити?

Альсест
Таких я звичаїв не можу похвалити.

Селімена
Він став би ворогом, злобителем моїм,
Дізнавшіїся, що я не хтіла стріться з ним.

Альсест
І звідси — зустрічі потреба доконечна…

Селімена
Ах, боже! Він із тих, з ким сварка небезпечна,
Хто в хитрощах меткий та у лукавій грі
Знаходить слухачів і в місті, й при дворі,
І скрізь, де тільки глянь, у річ уміє впасти.
Тож хай у приязні малого варт Акасти,
А вороги із них такі, що хоч куди.
Не треба ж нам самим шукать собі біди!

Альсест
О, завжди доказів ви маєте багато,
Що треба вам того чи знов того прийняти
І передбачливо всміхатися юрбі…

ЯВА 4

Альсест, Селімена, Баск.

Баск
Там, пані, ще й Клітандр.

Альсест
Чудово, далебі!

Селімена
Куди ви?

Альсест
Я піду.

Селімена
Зостаньтеся.

Альсест
Для чого?

Селімена
Зостаньтесь.

Альсест
Сил нема.

Селімена
Я, пане, хочу цього!

Альсест
Шкода! Од цих розмов мене проймає нуд,
І завеликий ви мені даєте труд.

Селімена
Я того хочу! Я!

Альсест
А я — не маю змоги.

Селімена
Ну що ж! Ідіть собі! Щасливої дороги!

ЯВА 5

Еліанта, Філінт, Акаст, Клітандр, Альсест, Селімена, Баск.

Еліанта
(до Селімени)
Маркізи два прийшли одвідати ваш дім.
Вам ознаймили це?

Селімена
(до Баска)
Так. Дай стільці усім.
Баск подає стільці і виходить.
(До Альсеста).
Ви не пішли, проте?

Альсест
Ні, пані. Почекаю,
Щоб зрозуміти вас до решти і до краю.

Селімена
Мовчіть.

Альсест
Вам вибрати когось уже пора.

Селімена
Ви збожеволіли!

Альсест
Нехай скінчиться гра!

Селімена
А!

Альсест
Я — або вони!

Селімена
Ви це на глум, Альсесте?

Альсест
Ні. Того далі я не стерплю, слово честі.

Клітандр
Я з Лувру — і до вас на кілька хвиль забіг…
Клеонт на виході смішив безмірно всіх.
Хоч би вже приятель який узявся щирий
Йому поправити дивацькі ті маніри!

Селімена

Глузують з нього всі таки не без причин:
Де тільки з’явиться, впадає в око він,
А як зустрінетесь ви з ним після перерви, —
Ще більше вразитесь, ніж вразились тепер ви.

Акаст

Панове! Як зайшло у нас про диваків, —
Я найнуднішого оце. допіру стрів:
Дамон держав мене на сонці із годину,
Переливаючи пусту балаканину.

Селімена

Великий він митець на голосні слова,
Що лиш болить од них і в’яне голова;
Виповідає він якусь велику думу,
А ви не чуєте нічого там, крім шуму.

Еліанта

(до Філінта)
Чудесно, пане мій, розмова їхня йде,
І кожному тепер од них перепаде.

Клітандр

От на Тіманта ще всім варто подивиться.

Селімена

Це з ніг до голови — глибока таємниця!
Все заклопотаний, він гляне мимохіть —
І до поважних діл стурбовано летить,
Не мавши жадного ніде й ніколи діла.
Терпіть ці витівки, їй-богу, вже несила!
Розмови має він секретні з усіма,
Хоча найменшого секрету в них нема,

У всьому бачити щось надзвичайне хоче
І навіть "добрий день" на ухо вам шепоче.

Акаст

Як, пані, вам Жеральд?

Селімена

Ох, лишенько моє!
Вельможу всюди він і завжди удає,
Про герцогів самих та принців лиш говорить
І славу сам собі фальшиву й марну творить.
Сліпий од титулів, не зна він інших слів,
Ніж коні, виїзди, краса ловецьких псів;
На "ти" віл з усіма, хто ім’я славне має,
І вислову "мосьє" він зроду не вживає.

Клітандр

Беліза нібито другує вельми з ним.

Селімена

Жіночим розумом, безсилим і тупим,
Вона щораз мене замучує, панове!
Підшукувати тем їй треба для розмови,
А навіть як сюжет цікавий я знайду —
Він розбивається об річ її бліду.
Щоб справити її хоч на яку дорогу,
Усі загальники я кличу на підмогу:
Ясну годину, — дощ, і спеку, й холоди, —
Дарма! Немає й тут рятунку від біди!
Здавалось би, дійшли одвідини до краю:
То на дзигарі я дивлюсь, то позіхаю, —
Година тягнеться, як довгий-довгий день, —
Сидить, хоч би там що! Сидить, неначе пень!

Акаст

Ще про Адраста вас дозвольте запитати.

Селімена

А! Марний славолюб, і заздрий, і пихатий!
Двір нібито ціни як слід йому не склав —
І всіх би він за те ганьбою окривав.
Хто тільки дістає уряд чи нагороду,
Усе те робиться йому на зло й на шкоду!

Клітандр

А молодий Клеон, що гості день при дні
Його одвідують високі та значні?

Селімена

Без кухаря свого не мав би він і слави:
Шанують не його візитами, а страви.

Еліанта

І справді, майстер він до делікатних страв.

Селімена

Коли б лише себе до столу не давав!
Убогий розумом, кишенею багатий,
Найкращий він обід зугарен зіпсувати.

Філінт

Як дядько вам його, Даміс?

Селімена

Мій добрий друг. Філінт
От чесний чоловік! Який високий дух!

Селімена

Так, горе тільки в тім, що він кладе всі сили,
Щоб гострий ум його, дивуючись, хвалили,
Складає прикладки на людях і в сім'ї
І тільки й думає про дотепи свої,
Відколи він себе отак несе високо,
Скрізь тільки огріхи його вбачає око.
Ніхто з письменників його не вдовольнить:
Знавцеві буцімто не до лиця хвалить,
Ознака розуму — причепливість без міри,
І тільки дурники захоплюються щиро;
Отож хто лає все так ревно, як Даміс, —
Усіх сучасників, виходить, переріс.
Найзвичайнісінькі смішні йому розмови;
Скрижує руки він, нахмурить грізно брови
І каже поглядом зневажливо німим:
Пігмеї! Як це все ще не набридло їм!

Акаст

Хай грім уб’є мене, коли портрет не схожий!

Клітандр

(до Селімени)
Ніхто в дотепності рівнятись вам не може.

Альсест

Так, друзі! Бийте всіх на вашому шляху!
Хай кожен підпаде під критику лиху!
Проте, коли із них зустрінете кого ви, —
В обіймах ви його стискаєте, панове,
Не навтішаєтесь, цілуєте мерщій
І в приязні йому клянетеся палкій.

Клітандр

Чому ж бо ви на нас розгнівалися нині?
Усі докори ці зверніть до господині.

Альсест

Ні, враг би взяв мене! Я кидаю їх вам!
Це ж ви їй кадите отруйний фіміам,
Ви живите злобу невтомну й невгамовну,
За силу маючи якусь її чудовну.
Вона б не брала всіх на посміх і на глум,
Якби не ці хвали, не цей облесний шум.
Так, так! Облесників я тільки винувачу
За вади і гріхи, що вколо себе бачу!

Філінт

Чому так палко ви взялися боронить
Людей, що гнів на них і в вас не раз кипить?

Селімена

Невже ж ви панові дивуєте Альсесту?
Не знаєте, що він — це дух живий протесту,
Що він не згодиться ніколи і ні з ким
І вельми даром цим пишається своїм?
На думку загалу він не пристане зроду,
Ладний перечити всьому людському роду —
І за ганьбу собі щонайстрашнішу б мав,
Якби хоч раз кому так, а не ні сказав.
Він заперечення узяв собі за зброю
І часом у бою буває сам з собою;
Готовий власних він зректися почуттів,
Коли хто інший їх у слові появив.

Альсест

Глузівники за вас — і можете ви сміло
Свої отруєні у мене слати стріли.

Філінт

Але ж признайтеся, — як друг вам говорю:
Ви дійсно раді всіх покликати на прю,
І хоч говорять те чи зовсім інше люди —
Ваш розум ні хвали не терпить, ні огуди.

Альсест

Усім перечу я, бо й справді, лихома,
Ніколи рації у їх думках нема,
І бачу натовп я щоразу перед себе,
Що хвалить, де не слід, і гудить, де не треба.

Селімена

Проте погодьтеся…

Альсест

Ні, пані!.. Краще вмру,
Ніж маю стерпіти оцю ганебну гру.
Безмежним гнівом я киплю серед громади,
Що в вас підтримує усі найгірші вади.

Клітандр

Про господиню я одно б сказати міг:
Я вади жодної у ній не постеріг.

Акаст

Я тільки грацію та милу знаю вдачу.
А вади? Де ж вони? Даруйте, я не бачу.

Альсест

Я бачу добре їх — і того не таю:
Висловлював не раз догану я свою.
Ми тим суворіші, що більше почування,
І правда виника з правдивого кохання;

Я тих облесників гонив би за поріг,
Які всякчас мені стелилися б до ніг,
Усьому, що чиню, зумисне потурали
І хиби всі мої хвалою оточали.

Селімена

Виходить, що любов найбільша каже нам
Лиша боротися із ніжним почуттям,
І того, що йому ми серце присвятили,
Картати без кінця і ганити щосили!

Еліанта

Хто любить — інших той додержує шляхів:
Своє обрання він усе б лише хвалив,
Бо серцю, що горить неутоленним палом,
Істота обрана здається ідеалом,
Чарує й вадами найгіршими вона —
І прибираються їм красні імена.
Бліда вона, як смерть, — подібна до лілеї;
Вся чорна — знаджує смуглявістю своєю;
Худа, немов кістяк, — гнучкіша від стебла;
Товста — величністю над усіма взяла;
Навикла між людьми ходити неохайна —
В недбалій грації прекрасна, надзвичайна;
Висока, наче стовп, — богиня між богинь;
Маленька — лялечка, легесенька, як тінь;
Бундючно дивиться — мов королева пишна;
Лукава — в дотепах і вигадках утішна; —
Дурненька — доброcті ясні скарби таїть;
Мовчуща — з красної стидливості мовчить;
Нестримна на язик — божисто красномовна.
Ось, пане, де любов незмушена і повна.

Альсест

А я…

Селімена
Облиште ви сперечку що палку!
Ходімо раз чи два пройдемося в садку.
Як, ви додому вже?
Клітандр і Акаст
Ні, пані.

Альсест
Дивне диво,
Як це турбує вас!
Послухайте ж без гніву, —
(До Клітандра та Акаста).
Я чесну вам усім обітницю кладу,
Що тільки після всіх я відсіля піду.

Акаст
Коли б набриднути я пані не боявся,
То тут до вечора б з охотою зостався.

Клітандр
У Дуврі бути я в вечірній маю час,
А радий день цілий не покидати вас.

Селімена
(до Альсеста)
Це, пане, тільки жарт?

Альсест
Ні. Вивірю до краю,
Чи я над іншими тут перевагу маю.

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Еліанта, Акаст, Філінт, Клітандр, Баск.

Баск
(до Альсеста)
Там, пане, хтось до вас. Доконче, він сказав,
Вам треба бачитись для невідкладних справ.

Альсест
Не маю справ таких, йому перекажи ти.

Баск
В мундирі лепськім він; весь золотом обшитий
Мундир…

Селімена
(до Альсеста)
Що там таке? Дізнайтеся підіть,
Чи хай ввійде сюди.

ЯВА 7

Альсест, Селімена, Еліанта, Акаст, Філіит, Клітандр, гвардієць із Маршальської Ради.

Альсест
(підходить до гвардійця)
Чим можу вам служить?

Гвардієць
Я, пане, маю вам одно сказати слово.

Альсест
Кажіть, щоб чули всі, нащо так загадково.

Гвардієць
З Маршальства, пане, я. Щоб не було біди,
Вам велено мерщій з’явитися туди.

Альсест
Мені?

Гвардієць
Так, пане, вам.

Альсест
Чого ж би то, цікаво!

Філінт
(до Альсеста)
З Оронтом випливла кумедна ваша справа.

Селімена
(до Філінта)
Що, що?

Філінт
Оронта взяв великий, пані, гнів,
Що віршиків його Альсест не похвалив.
Ну, певне, хочуть там їх якось помирити.

Альсест
Ні, ні! Нещирості від мене ви не ждіте!

Філінт
Скоритись треба вам, — збирайтеся ж, ідіть.

Альсест
Ну, що тут має нам чийсь вирок ізробить?

Чи, може, повелять оті мені панове,
Щоб я сонет лихий та визнав за чудовий?
Ніколи слів своїх я не візьму назад.
Сонет той — бозна-що.

Філінт

Хай буде краще лад…

Альсест

Лихе лихим назву я завжди, слово честі.

Філінт

Ні, поступитися вам трохи слід, Альсесте,
Ідіть же.

Альсест

Я піду — та голос анічий
Мене не всилує…

Філінт

Збирайтеся мерщій.

Альсест

Допоки сам король наказом іменовим
Не повелить мені озватись іншим словом, —
Я все казатиму, свідомий власних прав,
Що шибениці варт, хто вірші ті писав.
(До Клітандра та Акаста, що сміються).
А, грім та блискавка! Не думав я, признатись,
Що я такий смішний!

Селімена

Ну, годі зволікатись,
Ідіть.

Альсест
Я, пані, йду, — але до вас вернусь
І правди щирої од вас таки доб’юсь.

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА 1

Клітандр, Акаст.

Клітандр
Маркізе, інколи дивуюсь я, їй-богу:
Веселий ти щодня, вдоволений з усього.
Скажи по щирості: де теє джерело,
Що стільки радощів душі твоїй дало?

Акаст
Туди к нечистому! Я джерела не знаю,
Щоб набиратися печалі та одчаю!
Адже ж я не бідар, не хоровитий дід,
Шляхетним зветься мій не без підстави рід,
І є таких посад у королівстві мало,
Яких ім’я моє посісти б не давало.
Хтось, може, смілості мені закине брак?
Та кожне бачило і добре знає всяк,
Що я ставав не раз одважно на дуелі,
Немов на ігрища виходячи веселі.
Смаку і розуму мені не. позичать:
Про все я впевнено зугарен міркувать,
Умію, сидячи на щонайпершій лаві,
Складати, як суддя, ціну новій виставі
І подавати знак до шуму та хвали,
Як гарну сцену нам актори удали!
Я маю грацію, я маю взір привабний,

І зуби наче сніг, і стан тонкий та зграбний,
А зодягатися — скажу без зайвих слів —
У цілій Франції нема таких митців.
Жіноцтву красному я завжди до вподоби,
І сам король мені не відмовля в Шанобі.
Усе це зваживши, ти визнаєш і сам,
Що можу я своїм пишатися життям.

Клітандр

Ведеться скрізь тобі щасливо у коханні, —
Навіщо ж тратиш тут даремні ти зітхання?

Акаст

Даремні? Вдався я, маркізе, не з таких,
Щоб залицятися по-марному, на сміх!
Хай ті лиш, хто не взяв ні вродою, ні спритом,
Під ноги стеляться красуням гордовитим,
Благають, скаржаться, вдаються до зітхань,
До рабських лестощів і до гірких ридань
І мріють довгою дорогою такою
Дійти солодкої заплати дорогої..
Але такі, як я, маркізе, звикли йти
Ходою певною до певної мети.
Коли красуню я обожую і славлю, —
За неї сам себе я нижче не поставлю
І, замилований на вроду чарівну,
Я знаю сам собі і місце, і ціну.
Од безнадійної не мучуся я спраги
І хочу щоразу в зальотах рівноваги.

Клітандр

Гадаєш, дуже ти до серця тут припав?

Акаст

Маркізе, певний я у цім не без підстав.

Клітандр
Повір: ти тішишся облудною маною,
Ти сам себе сліпиш уявою палкою.

Акаст
Так, справді я сліпий, і все те — лиш мана.

Клітандр
Ні, звідки впевненість у тебе виркна?

Акаст
Я сам себе дурю.

Клітандр
На що ти уповаєш?

Акаст
Я тільки тішуся!

Клітандр
Чи докази ти маєш?

Акаст
Кажу ж тобі: мана!

Клітандр
Чи, може, ти з розмов
Із Селіменою дізнав її любов?

Акаст
Їй не цікавий я.

Клітандр
Та ну-бо, не ховайся!

Акаст
Любов моя смішна.

Клітандр
Кинь жарти ці, признайся,
Чому надієшся свойого ти дійти?

Акаст
Ох, я відкинутий, зате щасливий — ти!
Огиду я лише в красуні викликаю
І, певне, в ближчих днях повішуся з одчаю.

Клітандр
Маркізе! Нащо нам змагатися щомить?
Таж ліпше в злагоді, одверто й щиро жить!
Як підпаде один під ласку Селімени, —
Хай другий з нас піде без боротьби зо сцени
І перебійцеві одкриє вільний шлях!
Гаразд? Ударимо, маркізе, по руках?

Акаст
А, лихо матері! План, далебі, чудовий!
Його приймаю я, не. може бути й мови!
Та цить-но…

ЯВА 2

Селімена, Акаст, Клітандр.

Селімена
Ви ще тут?

Клітандр
Нас держить тут любов.

Селімена
Я чула, унизу там хтось під’їхав знов.
Не знаєте ви — хто?

Клітандр
Ні.

ЯВА 3

Селімена, Акаст, Клітандр, Баск.

Баск
Пані Арсіноя
До вас.

Селімена
Чого ж бо то?

Баск
Вона у тім покої
Із Еліантою. Дозволите просить?

Селімена
Нащо я їй здалась, не можу зрозуміть!

Акаст
За святобожницю вона усюди знана,
І серця чистий пал…

Селімена

Удаваність! Омана!
З життя втішатися вона притьмом жада,
Та не ведеться їй, і в цьому вся біда.
Вона од заздрості нетямиться важкої,
Що хтось оточений закоханців юрбою, —
І, непомічена, у самоті гіркій,
За вади і гріхи картає рід людський.
Той біль, що серце їй роз’ятрює і крає,
Вона дівочості серпанком повиває
І, честь рятуючи малих своїх приваб,
Все неприступне їй пороком нарекла б.
Проте зальотника бракує бідоласі.
А надто їй Альсест зриває очі ласі.
Тим і пече її, дратує вигляд мій,
Немовби вкрала я те, що судилось їй,
І злісних ревнощів огонь несамовитий
Насилу-силу їй дається потаїти.
Усе це — витівки фальшиві та дурні,
І преподобниця ненависна мені!
Я…

ЯВА 4

Арсіноя, Селімена, Клітандр, Акаст.

Селімена

Ах, який сюрприз! Як рада я нагоді
Вас, пані, бачити в простій своїй господі!

Арсіноя

В поважній справі я приїхала сюди.

Селімена
Ах, з вами бачитись приємно завсігди!

Клітандр і Акаст виходять сміючись.

ЯВА 5

Арсіноя, Селімена.

Арсіноя
Як добре, що від вас пішли оті панове!

Селімена
Сідайте ж.

Арсіноя
Дякую. Удатись до розмови
Про речі, що для вас важливі і значні,
На доказ приязні доводиться мені.
Самі ви знаєте: між божими дарами
Нам найдорожча честь без огріху, без плями, —
Тому своїх думок од вас я не втаю
І дружність виявлю найкраще тим свою.
Учора декількох зустріла я знайомих,
Людей, високою моральністю відомих.
Хтось ваше, пані, там припом’янув ім’я —
І прикрі осуди, на жаль, почула я.
Юрба зальотників, блискуча і зухвала,
Недобру славу вам у всьому місті склала,
І стільки казано про вас речей лихих,
Що стерпіти мені було несила їх.
Я різних доказів була повинна вжити,
Щоб вас од нападів жорстоких захистити:
Казала, що вини тут вашої нема,

Що ви люб’язні лиш, не більше, з усіма.
Але ж відомо вам: таке в житті буває,
Чому ніякого пробачення немає,
І мусила, на жаль, погодитись я з тим,
Що трохи є й підстав пересудам тяжким,
Що межі ви в своїй зламали поведінці,
Яких додержувать належить скромній жінці,
І що очистити себе в людських очах
Могли б ви ще й тепер, перемінивши шлях.
Не те, щоб я сама повірила обмовам, —
Нехай боронить бог! Та навіть випадковим
Прикметам грішності охоче вірить люд,
І треба про його нам пильно дбати суд.
Я знаю, — розум ваш у тому запорука, —
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слушний час, —
Лиш вицвіт приязні великої до вас.

Селімена

Я, пані, вдячна вам без краю та без міри;
Дозвольте ж і мені сказати слово щире
І за одвертість вам одвертістю сплатить,
Бо вже й цьому якраз набігла слушна мить.
Мені казали ви із приязні й любові
Про ті лихі чутки, пересуди, обмови,
Що я людей до них шановних призвела.
Та знайте: і про вас недавно мова йшла
У колі певному, відомому між нами
Чуттів шляхетністю і світлими думками.
Чеснотам віддана була увага там,
А з того приводу дали увагу й вам.
І що ж? Хоч боляче, а критися не буду:
Я чула не хвалу вам, пані, лиш огуду
За перебільшену суворість у словах,
За те, що маєте ви непомірний страх

До жесту вільного, до натяку легкого,
Хоч би там не було злочинного нічого,
За самовпевненість, за прописну мораль,
За те, що всі у вас погірдний будять жаль,
За те, що грішними веселих ви зовете
І скрізь порочності вбачаєте прикмети.
Розмова довела до думки під кінець,
Що вам не слід себе вважати за взірець.
"Навіщо, — казано, — святу їй удавати,
Як святості й сліда в житті її не знати?
Хоч молиться вона у захваті палкім,
А слуги б’є свої, не платить грошей їм;
Хоч церква над усе їй дорога та мила,
А не цурається лице її білила;
Хоч голе закрива вона на полотні,
А не зовсім чужа реальній голизні!"
Я боронити вас тоді взялася щиро,
Казала, що не слід чуткам давати віру,
Але ж перечити було затяжко всім,
І мова висновком кінчилася таким,
Що краще б вам було про себе більше дбати,
Ніж інших осудам невпинним піддавати,
Що перше, ніж людські вичислювать гріхи,
Самі позбавитись повинні ви пихи,
Що тільки хто живе і діє сам зразково,
На проповідницьке хай зважується слово,
А й то нехай би це чинили ліпше ті,
Хто зрікся діл земних навіки у житті.
Ваш розум теж мені нехибна запорука,
Що гніву в вас моя не викличе наука,
Бо слово, сказане по правді в слушний час,
Лиш вицвіт приязні великої до вас.

Арсіноя

Хоч, може, речі я і прикрі вам казала,

Та відсічі, проте, такої не чекала.
Що ж, пані! Не беру своїх назад я слів,
А жаль, що в вас вони такий збудили гнів.

Селімена

О пані, що це ви! Але ж було б чудово
За звичай мати нам таку одверту мову,
Самозасліпленню борню оголосить
1 вади другові по-дружньому судить!
Якщо ви згодитесь, давайте і надалі
Виповідати все без лестощів і жалю,
Що де говорено про мене чи про вас,
Ні з чим не криючись, цураючись окрас.

Арсіноя

Про вас лихого я і слухати не буду, —
Я заслуговую сама лиш на огуду.

Селімена

Хвалити й гудити ми можем так і сяк:
До того нас веде звичайно вік чи смак.
Є певні, згодьтеся, літа для залицяння
І для суворого чесноті слугування.
Як промінь, юності притьмарився й погас,
То що вже іншого лишається для нас,
Як не прикритися покровом соромливим…
Так, може, й я колись ступатиму в сліди вам.
Літа міняють нас і наокружний світ, —
Та хоче радощів, хто має двадцять літ.

Арсіноя

Надміру бачите різницю ви між нами
І тільки й знаєте, що хвалитесь літами.
Тим часом віком я не так-то й одійшла,
Щоб тим пишатися причина в вас була.

Не знаю взагалі, навіщо цього разу
Так хочете мені ви кинути образу?

Селімена

А я, добродійко, не втямлю, що за знак,
Що ненавидите мене ви ревно так!
Чи, може, винна я, що вам не пощастило
І повернути вам те щастя маю силу?
Коли у людях я розбуджую любов,
Коли закоханих я бачу знов і знов,
А вам, на жаль, про це доводиться лиш мріять, —
Де тут моя вина і що я можу вдіять?
Я на заваді вам ні в чому не стою,
Тож силу спробуйте у чарах ви й свою.

Арсіноя

Як? Думаєте ви, що заздрощі я маю
На тих зальотників хвалену вашу зграю?
Чи ж дорогої ми не відаєм ціни,
Якою можуть нам дістатися вони?
І хто повірить вам, що їхні всі зітхання —
Лиш прояв чистого, шляхетного кохання,
Що ви цнотливістю приваблюєте їх
І що немає тут і натяку на гріх?
Ні! Люди не сліпі і не зовсім без тями.
Адже ж і інші є любові варті дами,
Що мають і красу, і гострий ум, і хист,
А не волочиться, за ними цілий хвіст
Мужчин закоханих. Щоб їх причарувати,
Не досить гарні їм лише слова казати,
І опинитися тут можна мимохіть
В становищі, коли доводиться платить
За їх поклонництво утратою чесноти.
Тож не втішайтеся ви з марної марноти,
Одкиньте гордощі фальшиві і пусті,

Не всіх-бо те, що вас, чарує у житті.
Коли б ми заздрили на ваші перемоги,
То, певне, вашої гляділи б і дороги
І не зосталися б, повірте, без отих Палких зальотників, коли б хотіли їх.

Селімена

Чудесно! Чом же ви іще не завели їх?
Чому живуть вони лише у ваших мріях?
Не гайтесь…

Арсіноя

Покладім кінець розмові цій:
І так ми вже зайшли далеко надто в ній.
Давно б уже її належало урвати,
Та на карету я ще мушу зачекати,

Селімена

О, прошу! Рада я, що гостю бог послав,
І поспішати вам зовсім нема підстав.
А як стомилися ви од моєї мови,
То випадок стає в пригоді нам чудовий:
Альсест он, бачите, ступив через поріг —
А він би вже то вас розважити не зміг!

ЯВА 6

Альсест, Селімена, Арсіноя.

Селімена

Альсесте, маю я записку певну скласти,
Щоб неприємностям великим не підпасти,
Тож мушу вас удвох із гостею лишить…
Надіюсь цим її не вельми розгнівить.

ЯВА 7

Альсест, Арсіноя.

Арсіноя
Як добре, що удвох ми, пане, на розмові!
Хоч наші зустрічі, звичайно, випадкові,
Але признаюся: я завжди рада їм —
І з того приводу вам дещо оповім.
Єсть люди, що до їх любові та пошани
Усяке сповниться, хто тільки оком гляне.
І в вас, добродію, є риси чарівні,
Що будять співчуття і щирість у мені.
Шкода лише, що двір немов недобачає
Того, хто дивними чеснотами сіяє
І слави вищої давно вже заслужив.
На думку цю мене пече нестримний гнів.

Альсест
Я, пані? Та чи ж я тієї вартий слави?
Що я зробив таке для трону, для держави?
Де подвиги мої? І чи прийшла пора,
Щоб домагався я заплати від двора?

Арсіноя
Не всі ж бо й подвиги нечувані чинили,
Хто при дворі засяг і нагород, і сили;
Аби лиш випадок щасливий допоміг
Добути…

Альсест
Залишіть чесноти ви, на бога!
Чи ж цікавішого не має двір нічого,

Що мусив би зректись усіх своїх турбот
Для марних розшуків захованих чеснот?

Арсіноя

Високий, пане, дух і сам себе появить!
Не треба й доказів тому шукати навіть:
Розумних і значних стрічала я осіб,
Що похвали мої подвоїти могли б.

Альсест

Ех, пані, та кого ж тепер не хвалять люди?
Здається, й місця вже немає для огуди!
Великі нині всі, і кожен — ідеал!
І мав би я з таких пишатися похвал?
Всі очі, всі уста вихвалюванням дишуть,
Про льокая мого і то в газетах пишуть!

Арсіноя

Проте хотіла б я, щоб двір вас постеріг…
Я знаю декого, хто вам би допоміг
Добитись певного там місця і визнання…
Скажіть лише мені, що маєте бажання,
А я зумію вже де треба натякнуть
І вторувати вам легку й приємну путь.

Альсест

Навіщо це здалось? Я вдачі не такої!
Дороги не терпів ніколи я вузької!
Що мав би, пані, я робити при дворі,
Де все збудоване на хитрощах, на грі?
Таж я серед вельмож, що стали біля трону,
У вчинках і речах збивався б тільки з тону!
В суворій щирості — єдиний мій талан,
І не родився я для лесток та оман.
Коли не вміє хто думки свої таїти,

У колі вищому той не повинен жити,
А хай своїм шляхом одважно, скромно йде,
Хоч пишних титулів він там і не найде.
Зате, одрікшися всіх тих надій облудних,
Він не смішитиме збіговищ велелюдних,
Не буде змушений образи й глум терпіть,
Лихенькі віршики такого-то хвалить,
Такій-то фіміам палити слів чудових
І зносить витівки маркізів безголових!

Арсіноя

Гаразд. Облишмо це, звернім на інший шлях.
Признаюся: не раз і сум бере, і жах,
Коли я здумаю про ваші почування.
Кому, кому своє ви віддали кохання?
Як ви засліплені, то вже прозріти час:
Ви варті кращої, вона — не варта вас.

Альсест

Та ви ж у приязні з особою тією,
Що неприхильно так говорите про неї!

Арсіноя

Так. І проте душа мовчати не велить
Об тім, що низько вас обманюють щомить.
Не можу стерпіти, хоч стерпіти б і рада,
Що вся любов її — лише омана й зрада.

Альсест

Що ж! Піддаєтеся ви добрим почуттям,
І чути річ таку — приємно завжди нам!

Арсіноя

Нехай я друг її, але сказати мушу,

Що узяла вона в полон шляхетну душу,
Лукаво вийшовши на ошуканський шлях!

Альсест

Не знаю… Тяжко нам читать в людських серцях…
Та вашій доброcті немовби й не пристало
Хотіти, щоб мене зневірення опало!

Арсіноя

Коли волієте зостатись ви сліпим,
То годі, пане мій! Цю тему залишім!

Альсест

Ні, хочу правди я! Адже в сердечних справах
Немає гіршого від сумнівів лукавих,
І хоч болить мене і мучить думка ця,
Та прагну знати все до краю, до кінця!

Арсіноя

Усе сказали ви. Як ваша воля, пане,
То правда в вічі вам несхована загляне.
Вам досить лиш мене додому провести —
І осягнете ви жаданої мети.
Є вірні докази невірності у мене,
І зрозумієте ви серце Селімени,
А там… коли мине ошуки злої час…
Хтось, може, знайдеться, що заспокоїть вас.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА 1

Еліанта, Філінт.

Філінт

Ну, та й удався ж він натурою завзятий!
Нелегка річ була його переконати!
Уже повертано ту справу й сяк і так,
Але свого зректись він не хотів ніяк.
Ніколи ще, мабуть, не чули ті панове,
Мирити взявшися, чуднішої промови.
"На все погоджуся, — казав він, — все прийму,
А присуду свого назад я не візьму!
Де ображатися вбачає він причини?
Хіба писати зле — ганебно для людини?
Таж може, — думати я так принаймні звик, —
З лихого автора буть чесний чоловік.
Нема тут жодної для самолюбства рани:
У всьому гідний він поваги і пошани,
Порядний, сміливий, справдешній дворянин, —
Проте обстоюю: поет поганий він.
Хвалю його за все від щирого я серця:
За вправність на коні, у танцях чи на герці,
А за поезії... даруйте вже на тім!
Тоді б лише простив охоту я до рим,
Якби загрозою кривавої відплати
Його примушено ті віршики писати!"
— Вмовляли всі його, як тільки-но могли,
Нічого більшого, проте, не досягли,
Як того, що сказав Оронту він: "Шкодую,
Що так суворо я поезію ціную;
Радніший був би смак я зовсім інший мать
І щиро ваш сонет довершеним назвать".
Тут їх примусили обнятися прилюдно,
І справа та чудна так закінчилась чудно.

Еліанта

Щоправда, він усіх дивує не на жарт,
Зате ж великої він і пошани варт.

Ця щирість, хоч її ми бачити й незвичні,
Душі показує прикмети героїчні,
Високі пориви прекрасного ума, —
І шкода тих мені, у кого їх нема.

Філінт

А я що більше з ним стрічаюся, признатись,
То все дивую більш: як міг він закохатись?
З такою вдачею і з розумом таким
Чи можна ж почуттям даватися палким?
А надто розгадать хотілось би причину,
Чому закоханий у вашу він кузину?

Еліанта

Отож, як бачите, для ніжних почувань
Різнота душ і вдач — ніяк не певна грань,
І не в характерах однакових там сила,
Де серця людського любов заговорила.

Філінт

Він любить, певна річ. А любить же вона?

Еліанта

Ну, справа зовсім тут, мій пане, не ясна!
Як я могла б сказать про неї, чи кохає,
Коли сама вона того, мабуть, не знає
І в шумі лестощів та в галасі розмов
Любов’ю гру зове і грою зве любов!

Філінт

Боюсь: мій приятель од вашої кузини
Повік щасливої не матиме години!
Коли б же він, як я, на цей поглянув світ,
То іншу подругу для днів своїх і літ,

Для палу чистого і вірного кохання Обрав би.
Говорю про вас, ласкава пані.

Еліанта

Не буду критися; адже в таких речах
Найкраще простий нам собі обрати шлях.
До ніжних любощів Альсеста й Селімени
Немає жодної ворожості у мене,
І навіть помогла б йому я залюбки її жаданої добитися руки.
Але якби йому судилося зазнати
Усіх солодких мрій болючої утрати
І серце іншому б кузина віддала,
То, може б, я його утішити могла,
Його освідчення без роздуму прийнявши
І в спільну, дружню путь з ним рушивши назавше.

Філінт

До почуття, яке вам серце облягло,
Так само не бере й мене найменше зло,
І ви б могли самі Альсеста розпитати,
У чому я хотів його переконати.
Проте як Гіменей з’єднає руки їм,
Як інша, а не ви, до шлюбу стане з ним,
Дозвольте важити на той вінець щасливий,
Котрим його чоло прикрасити ладні ви: —
Не маю кращої серед найкращих мрій,
Ніж гадка смілива про любий дар такий.

Еліанта

Та ви жартуєте!

Філінт

Ні, пані: щире слово
У мене вирвалось зовсім не випадково,

Бо марив я давно освідчитися вам,
Яким до вас горю глибоким почуттям.

ЯВА 2

Альсест, Еліанта, Філінт.

Альсест
Вас, пані, вас молю: мені ви поможіте
Тяжку й гірку мою навік образу змити!

Еліанта
Чим ви стурбовані і що вас так болить?

Альсест
О, легше міг би я всі кари пережить,
Радніше б витерпів шалений гнів стихії,
Ніж цей страшний кінець найкращої надії!
Любов моя… Ні! Ні!.. Немає в мене слів!

Еліанта
Та заспокойтеся ж і поясніть ваш гнів!

Альсест
О! Чи небесний дар сполучуватись може
З лукавством і гріхом в одній істоті, боже?

Еліанта
Скажіть же…

Альсест
Сповнилась душа моя ущерть!
Усім надіям край! Отрута! Зрада! Смерть!

Вона, кому любов присвячена безмірна, —
Вона обманює, вона мені невірна!

Еліанта

А чи ж доведена провина ця тяжка?

Філінт

Могли узяти ви — бо вдача в вас така —
За щиру правду те, що виросло з уяви!

Альсест

А! Не втручайтеся не до своєї справи!
(До Еліанти).
Певніших доказів, я думаю, нема
За лист, де зрадниця підписує сама
Рукою власною собі нехибний вирок.
Так! До Оронта лист! Чи треба ж перевірок,
Вагань і сумнівів? Оронт! Я з-між усіх
Найменше думати на нього, пані, міг!

Філінт

Писанню ви цілком повірили, Альсесте,
А це до помилки якраз могло призвести.

Альсест

До біса! Я вже раз, добродію, казав,
Щоб тільки-но своїх ви пильнували справ!

Еліанта

Нащо доходити до гніву вам такого?
Адже…

Альсест

У вас одній знайшов би я підмогу.

Скажу не криючись: до вас я і прийшов,
Щоб ви помстилися за зганьблену любов,
Щоб зрадницю тяжким ударом покарали
І ніжною мені утішницею стали.
Помстіться! За страшне лукавство відплатіть!

Еліанта

Я, пане? Як же це?

Альсест

Любов мою прийміть,
На все життя мені подайте вірну руку!
Таж западе вона в страшну, смертельну муку,
Як буде бачити, що іншу я люблю,
Що погляд іншої з шанобою ловлю,
Що в іншій я найшов утіху і розраду,
Що серце" вам своє кладу під ноги радо!

Еліанта

Я співчуваю вам у хвилі цій тяжкій,
А серце ваше — дар почесний і ясний.
Та що, як ранено не дуже вас глибоко?
Як перебільшило усе те ваше око?
З руки коханої ви прийняли удар,
Але для вас її ще не минувся чар,
І хоч сьогодні ви бажаєте помститься,
Узавтра, може, це бажання розлетиться.
Прощає легко той, хто щиро полюбив,
І гнів закоханих — це нетривалий гнів.

Альсест

Ні, пані. Я дійшов твердої постанови
І за примирення не може бути й мови.
Таку образу їй несила змить нічим;
Себе шануючи, стою я на своїм.

Іде… Ще більший гнів я чую в цю хвилину…
У вічі просто їй палкий докір я кину,
Я серце визволю із пут її тяжких
І вам складу його без роздуму до ніг!

ЯВА 3

Селімена, Альсест.

Альсест
(набік)
О небо! Як злобу стримать несамовиту!

Селімена
(до Альсеста)
Що з вами сталося? Чому ви так сердито
На мене дивитесь, нахмуривши чоло?
Що вас до настрою такого призвело?

Альсест
А те, що на землі шукати марна праця
Того, хто міг би вам лукавством дорівняться!
Ні розум Сатани, ні неба лютий гнів
Нічого злішого від вас не породив!

Селімена
Я вельми втішена з такого привітання!
Спасибі красне вам!

Альсест
Тут не до сміху, пані!
Палити має вас гіркий, нестерпний стид!
Я зради вашої знайшов нарешті слід.
Так ось чому щораз душа моя кипіла!

Ось відки ревнощів ішла незборна сила,
Що завжди вам така ненависна була!
Од вас найбільшого я сподівався зла,
І хоч таїлись ви та артистично грали, —
Передчуття мені недолю віщували.
Не думайте ж тепер, що з горя та з плачу
Я за образу вам лиху не відплачу.
Я знаю: розум тут не грає зовсім ролі,
І виника любов у серці мимоволі,
Душі не всилуєш ніколи і нічим,
І вільний кожен з нас у виборі своїм.
Тому без нарікань я б розлучився з вами,
Якби сказали все ви щирими устами, —
І враз, утративши зорю моїх надій,
Я долі мусив би скоритися гіркій.
Та виграшку сліпу собі зробити з-мене,
О! Зрада це гидка, це злочин непрощенний,
І кожна кара тут здається замала!
Так, так! Страшна для вас хвилина надійшла.
Я божеволію, палаю, трачу тяму,
Одного прагну я: ганебну змити пляму!
Прикріших у житті не зазнавав я ран,
Тому над власними я вчинками не пан
І, помсті душу всю віддавши справедливій,
Не знаю сам, на що в своєму зважусь гніві.

Селімена

Погрози! Вигуки! Незрозумілий крик!
Чи й справді розум ваш розвіявся і зник?

Альсест

Так! Стратити його для мене жереб випав,
Коли я з ваших рук гірку трутизну випив,
Коли погодивсь я повірити на мить,
Що чесно можете і щиро ви любить.

Селімена

Де зраду ви найшли, мені цікаво знати?

Альсест

О! Ви ж умієте невинну удавати!
Та злочин виявить дорога є легка.
Погляньте: певне ж, це знайома вам рука?
Оцей маленький лист — великий свідок зради,
І марно в хитрощах шукаєте ви ради.

Селімена

Так от від чого гнів страшний у вас кишіть!

Альсест

Не червонієте?

Селімена

Чого ж би й червоніть?
До того жодної не бачу я підстави.

Альсест

Як! Відрікаєтесь од цього от листа ви
Тому, що ваше тут не вписане ім’я?

Селімена

Немає підпису, але писала — я.

Альсест

І дивитеся ви без жодної тривоги
На довід злочину огидного свойого!

Селімена

Скажу по правді я: великий ви дивак!

Альсест

Що! Ви приймаєте це супокійно так?
Адже ж Оронтові цей ніжний лист ви склали
І тим любов мою в болото затоптали!

Селімена

Оронтові? А хто вам, пане, це сказав?

Альсест

Той, хто листа до рук мені сьогодні дав.
А втім, хай іншому написано слова ці,
То з цього мав би я радіти? Утішаться?
Чи не однакова лишається вина?

Селімена

Та, може ж, адресат не він тут, а вона?
Де дінеться тоді тяжка моя провина?

Альсест

Ну й хитра вигадка! Дотепна ж ви людина!
Такого, далебі, я вольту не чекав —
І всю мою злобу, як дим, він розігнав.
Кого одурите ви штуками своїми?
Чи не здається вам, що і глухі й сліпі ми?
Цікаво бачити, як вивертом таким
Ви оборонитесь фальшивим та смішним,
Як доведете ви, що жінці написали
Слова, де пристрасті палкої не сховали!
Дозвольте прочитать вам кілька тих Рядків.

Селімена

Не хочу я! Бере, їй-богу, сміх,
Що дозволяєте ви так собі багато
І смієте мене щохвилі ображати!

Альсест

Я незаслужених не кидаю образ.
Дозвольте декілька лиш прочитати фраз.

Селімена

Не хочу я того! Не хочу! Не дозволю!
А в висновках даю вам цілковиту волю!

Альсест

На бога, доведіть, що от цього листа
Писали жінці ви. Тоді моя мета…

Селімена

Ні, до Оронта він, і край усій розмові!
Безмірно рада я палкій його любові,
Я ним пишаюся, його шаную я,
Я ошукала вас, і в цім вина моя.
Карайте ж! Появіть, мосьпане, гнів шалений,
Та досить буде вже мороки цеї з мене!

Альсест

(набік)
О, де жорстокості страшної береги?
Усе це стерпіти не маю я снаги!
Вона, що принесла мені незглибне горе,
Вона повертає на мене всі докори!
Глузує, зрадниця, бере мене на сміх —
І мушу догадів зректися я своїх!
Проте… в грудях іще горить огонь проклятий,
І пут ганебних я не можу розірвати,
Не можу знехтувать ясних її приваб
І знов до ніг її стелюся, паче раб.
(До Селімени).
О, добре вмієте ви користати з сили,
Якою почуття мої заполонили,

І очі, очі ці зрадливі й чарівні
Всю душу сповнюють покорою мені!
Мерщій же доведіть розмову цю до краю
І виправдайтеся — молю я вас, благаю!
Підозру у душі розбийте ви страшну,
І радо знову вам я руку простягну.
Верніть, верніть мені мою розбиту віру,
І я верну любов глибоку вам і щиру.

Селімена

Ви збожеволіли від ревнощів бридких,
І ніжних почувань не варті ви моїх.
Навіщо б мала я вас, пане, не кохавши,
Дурити вічно вас і вам брехати завше?
Коли б же іншому я серце віддала, —
Чому признатися одверто б не могла?
У мене доказів і доводів він просить!
Але ж я вас люблю — і цього вам не досить?
Яких вам хочеться ще інших запорук?
Чи заслужила я ганьби такої й мук?!
Я жінка. Вимовить нелегко-нам буває,
До кого серце в нас нестримано палає,
І пристрасті свої доводиться ховать,
Бо недаремне ж ми — сором’язлива стать.
А як почули ви з жіночих уст признання —
Чи більше доказів вам треба на кохання?
Хто ж віри і тоді, проте, нам не дійма,
Для того жодного вибачення нема.
Доволі! В ревнощі вдалися ви огидні,
І бачу я тепер, що ви мене не гідні.
О, соромно мені й подумати в цей час,
Що досі зберегла прихильність я до вас;
Повинна б іншого прийняти я ласкаво,
Щоб мали скаржитись законну ви підставу!
Альсест.

Ох, мила зраднице! Не встою я в борні!
Ви очі сліпите оманою мені —
Дарма! Судила так моя жорстока доля!
Солодкий цей полон і люба ця неволя!
Я ваш. Дізнатися жадаю до кінця,
Чим ошукати ви надумали сліпця.

Селімена

Ні, ви не любите мене, як слід любити.

Альсест

Мойого почуття не можна охопити,
І сила пристрасті до того довела,
Аж хочу іноді нещастя вам і зла:
Щоб люди вашої краси не помічали,
Щоб злиднів ви тяжких в житті своїм зазнали,
Щоб невідомістю вас небо повило
І статки, й титул ваш, і все в вас одняло…
Тоді б високу вам і пишну жертву склав я,
Я б вирвав, пані, вас із лиха та безслав’я,
І в гордій радості тоді б помислив я,
Що все вам на землі дала любов моя!

Селімена

Бажання, що й казать, чудове! Пречудесне! Хай захистить мене од нього цар небесний… О… Дюбуа прийшов. Який же він смішний!

ЯВА 4

Селімена, Альсест, Дюбуа.

Альсест

В якім ти одязі? Що значить вигляд твій?
Що сталось?

Дюбуа
Паночку…

Альсест
Ну?

Дюбуа
О! Це таємниця!

Альсест
Кажи ж!

Дюбуа
Од лиха нам не знаю, де й подіться!

Альсест
Що?

Дюбуа
Розказати все?

Альсест
А певне, розказать!

Дюбуа
Сказати голосно?

Альсест
Та швидше, слів не трать!

Дюбуа
Доводиться нам утікати, пане.

Альсест
Як?!

Дюбуа
Треба утікать, бо час тяжкий настане,

Альсест
Чому ж бо?

Дюбуа
Геть біжім, урізавши поли…

Альсест
Та що ж бо сталося? Які діла зайшли?

Дюбуа
Такі, що п’ятами нам треба накивати.

Альсест
А! Голову тобі ладен я одірвати,
Як не розкажеш ти усього до ладу!

Дюбуа
Гаразд. Послухайте про нашу ви біду.
Сиджу в пекарні я — аж чоловік заходить
Увесь у чорному, очима страшно водить
І залишає нам такецького листа,
Що сам. диявол там ні букви не вчита.
Із суду, бачите, листа того прислали,
Бодай лихі його у пеклі розбирали!

Альсест
Та що ж ти спільного там, йолопе, знайшов
З речами, про які допіру тут молов?

Дюбуа

А далі, бачите, до вас прийшов знайомий.
Він дуже шкодував, що вас немає вдома;
Він повелів мені по вас мерщій іти
І, де б ви не були, доконче вас найти
І невідкладну вість вам якнайшвидше дати…
От тільки я забув, як того пана звати…

Альсест

До лиха, менше з тим. Що він тобі сказав?

Дюбуа

Він друг вам, знаю я… І він мене послав
До вас, щоб відсіля забралися ви тихо…
Арештом пахне тут… Таке-то, пане, лихо!

Альсест

А більш нічого він тобі не розповів?

Дюбуа

Ні, пане. Він перо й чорнило попросив
І вам цидулу склав. Я так собі міркую,
Що там усе стоїть про дивну справу цюю.

Альсест

Давай її сюди.

Селімена

Нічого не збагну!

Альсест

Ось прочитаємо ми зараз таїну.
Ще довго будеш ти копатись, балабане?

Дюбуа
(довго шукає записку)
Я… на столі її забув, ласкавий пане.

Альсест
Не знаю, що тобі…

Селімена
Мерщій додому йдіть
І дивну загадку негайно розв’яжіть.

Альсест
Здається, нам само перешкоджає небо
Кінчить розмову ту, яку кінчити треба!
Піду ж, історію розплутаю чудну,
Проте увечері я знов до вас верну.

ДІЯ П’ЯТА

ЯВА 1

Альсест, Філінт.

Альсест
Вчиню я, що сказав, не може бути й мови.

Філінт
Але чи досить же для цеї постанови…

Альсест
Хоч переконувать відомий ви мастак,
Та наміру мого не збити вам ніяк;
Панують скрізь тепер гріхи, пороки, звади
І хочу я втекти від людської громади.

Як? Бачать добре всі, і ціле місто зна,
Що супротивцева, а не моя вина.
Всі кажуть, що чинив безчесно він зо мною,
Всі додають мені і певності, й спокою, —
І раптом новина — неначе грім з небес:
В усьому правий я — і я програв процес!
Поганець, маючи найгіршу в світі славу,
Брехнею чорною свого досяг лукаво.
Мене зарізавши, він став перед судом —
І з нетаврованим пішов відтіль чолом.
Фальшивих витівок оманлива плаксивість
Зламала і закон, і честь, справедливість.
Все обернулося, як він того хотів.
Та й це ще не кінець! Між люди він пустив
Злочинну книжечку, яку не то читати,
А навіть соромно у чесні руки взяти,
І, не злякавшися нахабної брехні,
Ту книжку, сміття те, приписує мені.
Хто ж потай чутку цю мерзенну підпирає?
Оронт, що двір його за чесного вважає,
У кого тільки тим зненависть я добув,
Що не брехав йому, що з ним одвертий був,
Коли він сам просив сказати без вагання,
Як оціновую його я віршування.
Не хтів я зрадити ні правди, ні його
І одступитися від присуду свого, —
Ну й маю ворога, що пліткою брудною
Помститися тепер наміривсь надо мною.
Від чого ж цей пішов непримиренний гнів?
Сонета, бачте, я йому не похвалив.
Прокляття! Створено так людський рід лукавий,
Що гору над усім бере жадоба слави.
Тут Т сумління їх, і правда, й віра, й честь,
І все, що доброго в уяві нашій єсть.
Ні, годі, годі тут мені поневірятись!

З кублом розбійницьким пора вже попрощатись!
Як люди із людьми по-вовчому живуть —
Не хочу далі я верстати з ними путь!

Філінт

В своєму намірі ви квапитесь, Альсесте,
Ви перебільшили усе це, слово честі.
Тяжку злобитель вам провину накида,
Та чи ж повірять їй? І думати шкода!
Вона розвіється — і я гадаю навіть,
Що підла вигадка вигадника знеславить.

Альсест

Куди ж пак! Чим його ви можете злякать,
Як має дозвіл він безкарно шахрувать?
Кажіть, що хочете, та добре зрозумів я:
Лиш на користь йому піде це лихослів’я.

Філінт

А я до висновку нехибного прийшов,
Що він не виграє нітрохи з тих обмов,
І тут боятися не треба вам нічого.
А суд… Ви ж маєте і певне право, й змогу
Занести скаргу…

Альсест

Ні! І пальцем не кивну.
Хай вирок той біду несе мені страшну,
Проте не маю я найменшого бажання
Оскаржувать його, просити скасування:
Занадто б ясний тут подано зразок,
Як з правди й чесності знущається порок,
І за науку це нащадкам нашим буде —
Якого спідлення дійшли тепера люди.
Так. Двадцять тисяч я ладен за те сплатить,

Щоб гніву на людей свойого не таїть,
Несправедливість їх, не криючись, картати
І ненавидіти поріддя це прокляте.

Філінт

Але ж…

Альсест

Але ж чого тут, пане, треба вам?
Яким повірити я мусив би словам?
Невже насмілитесь доводити мені ви,
Що це обурення моє — несправедливе?

Філінт

Ні, з вами згоден я: панує всюди зло,
Лукавство гору скрізь над правдою взяло,
Всім зиски на умі, усе гріхами дише,
І міг би рід людський буть кращий і чесніший.
Проте, хоч бачимо ми добре стан речей,
Чи слід тікати нам в пустелю від людей?
Таж їхні огріхи, заховані і звісні,
Для філософії нам, далебі, корисні,
Бо хто спізнає їх, той і життя спізна.
Та й де б моральності поділася ціна,
Які б високі нас манили ідеали,
Коли б усі шляхом моральним простували?
Ні… Має величі справдешньої печать,
Хто вміє зло людське байдуже зустрічать,
Хто серця пориви, огню святого повні…

Альсест

Ет, пане, знаю вже, які ви красномовні
І скільки доказів найшлося б тих у вас,
Та даром і слова ви тратите, і час.
У щирості своїй не відаю я впину

І наміру свого окрию вам причину,
Бо хоч до прикростей мене призвів язик,
Але таїтися я з правдою не звик.
Нащо змагатись нам? Діждуся Селімени,
І це побачення розв’яже все для мене.
Коли я любий їй не тільки на словах,
То, може, на ясний іще потраплю шлях.

Філінт

Могли б заждати ми у Еліанти з вами.

Альсест

Ні, надто мучуся я прикрими думками…
Ідіть же, я лишусь, утомлений життям,
У темнім закутку з журбою сам на сам.

Філінт

Бігме, товаришка подобалась чудна вам!
Я з Еліаитою прийду сюди небавом.

ЯВА 2

Селімен а, Оронт, Альсест.

Оронт

Так, хочу знати я, чи пристрасті моїй
Прийнять судилося од вас вінець надій,
Чи почуваєте до мене ви кохання,
Бо для закоханих найгірше — це вагання.
Як полум’я моє прийняти ви ладні, —
У цім, не криючись, признайтеся мені,
А доказу прошу на разі я одного:
Альсеста, що давно втоптав сюди дорогу

І також почуттям горить до вас палким,
Хай більше не прийма ваш гостелюбний дім.

Селімена

Ну, звідки гнів такий, що вже й приймать не вільно?
Раніш ви ставились до нього так прихильно!

Оронт

Дошукуватись ми не будемо причин;
А лиш питаю вас одверто: я чи він?
Одного з-поміж нас рішуче оберіте,
А я вже знатиму, що й як мені чинити.

Альсест

(виходить із свого темного закутка)
Пан має рацію. Прошу я разом з ним,
Щоб не таїлися ви з вибором своїм.
Сюди однакове нас привело бажання:
Добитись повного і чесного признання
І серця вашого усю глибінь спізнать,
Бо більше, далебі, не може так тривать.

Оронт

Коли надіятись мені на щастя годі, —
Не стану, пане, вам нічим на перешкоді.

Альсест

Ревнивий я чи ні — не знаю, менше з тим,
Але ділитися не згоден я ні з ким.

Оронт

Коли до серця їй ви більш припали, пане…

Альсест
Коли збудили ви в ній почуття жадане…

Оронт
Клянуся кинути я заміри свої.

Альсест
Клянусь від цього дня не бачити її.

Оронт
Ви, пані, маєте сказать останнє слово.

Альсест
Ви, пані, закінчить повинні цю розмову.

Оронт
Вам треба з почуттям одкритися своїм.

Альсест
Вам треба в виборі спиниться на однім.

Оронт
Як! Ви вагаєтесь! Чи це ж можливо, пані?

Альсест
Як! Ще не зважили свого ви почування?

Селімена
Ах, напосталістю ви сердите мене.
Що за бажання вас взяло обох чудне!
Відома серцеві сердечна таємниця;
Сама від себе я не буду, певне, криться
І в цьому виборі давно спинилась я
На тім, кому душа присвячена моя.

Але ж ніяково слова ці таємничі
Сказати голосно і не одному в вічі.
Є речі, про які освідчуватись нам
Годиться-тихо лиш і тільки сам на сам.
Та й, виявляючи чуття своє сердечне,
Не треба ж ображать людину доконечне,
Одверто й різко їй проголосивши: ні.
Жорстоким шлях такий ввижається мені.

Оронт

Ні, правду всю кажіть одверто і до краю;
На це я зважився.

Альсест

Цього я вимагаю.
Не зволікаючись, без жодного жалю
Одному з-поміж нас ви киньте: не люблю.
Хотіли з усіма у злагоді ви жити,
Та годі. Скрайній час хитання ці скінчити.
Як затялися ви уперто на своїм,
То прочитаю я собі відмову в тім —
І все, що думав я про вас лихого, пані,
Знайде нехибний грунт у вашому мовчанні.

Оронт

Я не дивуюся нітрохи цим словам
І підписатися під ними міг би й сам.

Селімена

Ах, домагання це нудне й несправедливе
І тільки муку ним завдаєте мені ви.
Порозумітися нам, далебі, вже час…
Та ось кузина йде, вона розсудить нас.

ЯВА 3

Еліанта, Філінт, Селімена, Оронт, Альсест.

Селімена
Кузино, захистіть! Тут, наче після змови,
На мене з двох боків напали ці панове.
Обом їм хочеться, щоб виповіла я,
Кому із них любов присвячена моя,
І щоб призналася одверто й без вагання,
Хто має кинути даремні сподівання.
Ну, де ж це чувано? Хіба не дивина?

Еліанта
Нехай вимога ця здається вам чудна,
Але даремне ви звертаєтесь до мене:
Я щирість над усе ціную, Селімено.

Оронт
Підтримки, бачите, і тут вам не найти.

Альсест
Всі ваші хитрощі не досягнуть мети.

Оронт
Свій присуд виречіть і терези схитніте.

Альсест
Все розумію я, не треба й говорити.

Оронт
Одно лише слівце — і край розмові цій.

Альсест
В мовчанні вашому читаю жереб свій.

ЯВА 4

Арсіноя, Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт, Акаст, Клітандр, Оронт.

Акаст
(до Селімепи)
Не гнівайтесь на нас, добродійко. ласкава;
Нас привела сюди одна маленька справа.

Клітандр
(до Оронта й Альсеста)
До речі, тут і ви. Ця справа водночас,
На жаль, стосується, панове, і до вас.

Арсіноя
(до Селімени)
Ви, певне, вражені, що я сюди з’явилась,
Та ці добродії до того спричинились;
Обидва скаржаться на вчинок, що йому
Нема пробачення. Я ж віри не пойму,
Шанобу маючи давно до вас незмінну,
Щоб зважилися ви на річ таку злочинну.
Ні їхні докази, ні змажка та мала,
Що в нас лучилася, — ніщо не подола
Поваги й приязні глибокої між нами.
Я вірю — змиєте ви всі ганебні плями.

Акаст
Так, пані. Попросить уклінно ми прийшли,
Щоб ви пояснення вичерпне нам дали.
Ось лист: Клітандрові його ви написали.

Клітандр
Записку ніжну що ви до Акаста склали.

Акаст
(до Оронта й Альсеста)
Панове, по знаку вам, певне, букви ці,
Належать-бо вони увічливій руці,
Що знати всім себе дає люб’язне право.
Одначе дещо тут послухати цікаво:
"Ви дивна людина: судите мене за веселість і дорікаєте, ніби я ніколи не буваю веселіша, як тоді, коли вас нема. Це вельми несправедливо; і коли ви не прибудете якнайскоріше перепросити мене за таку образу, я вам довіку цього не подарую. Наш довготелесий віконт…"
От його ще тут бракує!
"… Наш довготелесий віконт, що з нього ви починаєте свої скарги, не належить до тих людей, які могли б мені подобатись, і відколи я бачила, як він цілих три чверті години безперестанку плював у криницю, щоб там кружки розходилися, — я не можу добру про нього мати гадку. Щодо маленького маркіза…"
Це я сам, панове, без хвастощів.
"… Щодо маленького маркіза, котрий так довго вчора мені товаришив, то, на мою думку, нічого нема нікчемнішого за його особу, і тільки його й слави, що плащ та шпага. А про добродія з зеленими стьожками…"
(До Альсеста)
Маєте й собі, пане ласкавий…
"… А про добродія з зеленими стьожками скажу, що він часом розважає мене своїми гострими вихватками та злою похмурістю, але багато частіше буває для мене нестерпний. Щодо пана з сонетом…"
(До Оронта)
Це на вашу пайку, добродію.
"… Щодо пана з сонетом, який спить і бачить себе, наперекір цілому світові, письменником, то для мене мука тяжка слухати його балаканину, і нудна його проза стомлює мене не менше від нудних його віршів. Зважте ж усе це, і ви зрозумієте, що життя моє зовсім не таке веселе, як вам видається; що вас мені бракує більше, ніж я можу це висловити, у

всіх отих розвагах, де я мушу брати участь, і що найкраща приправа до наших утіх — це присутність любих серцю людей".

Клітандр

Так, а тепер я.
"Ваш Клітандр, про якого ви пишете і який так усе маніжиться, — останній з-поміж людей, що до них могла б я відчувати приязнь. Він збожеволів, думаючи, ніби його кохають, а ви — гадаючи, що вас не кохають. Верніться ж до розсудливості, поміняйтеся з ним почуттями і заходьте до мене якнайчастіше, щоб помагати мені терпіти набридливі його лицяння".
Душа одбилася прекрасна в цім писанні!
Самі ви знаєте, як це назвати, пані.
Так! Серця вашого збагнули ми секрет
І світу цілому покажем ваш портрет.

Акаст

Чимало дечого сказав би я до цього,
Та ні. Обурення не гідні ви мойого.
Але побачите: маленький ваш маркіз
Зугарен виграти собі й дорожчий приз;

ЯВА 5

Селімена, Еліанта, Арсіноя, Альсест, Оронт, Філінт.

Оронт.

Так от яке мені судилося знущання!
А речі ж ніжні ті, а ніжне листування!
Любов удаючи, хотіли б ви усіх —
Щохвилі бачити у себе біля ніг
І обіцянки всім солодкі розсипати…
О!.. Як же я себе дозволив ошукати!
Спасибі ж красне вам, що серце ви мені

Моє вертаєте.
(До Альсеста).
А вам не заздрю, ні,
І оступаюся з дороги залюбки вам,
З кінцем заздалегідь віншуючи щасливим,

ЯВА 6

Селімена. Еліанта, Арсіноя, Альсест, Філінт.

Арсіноя
Як змовчати мені? Палає в серці гнів!
На світі ще ніхто так, пані, не чинив
І не домислився до зрадництва такого.
Але признаюся: не жалую нікого,
(Показує на Альсеста).
Лиш він, хто присвятив найкращі вам чуття,
— Хто з вашим поєднать хотів своє життя,
Шляхетний над усіх, розумний та правдивий…

Альсест
Даремне похвали складаєте мені ви.
Скажу по щирості: за них я вдячний вам,
Та справу дивну цю розплутаю я сам.
Хоч серце в вас жалем глибоким оповите,
Нічим не можу я за жаль цей відплатити,
І як солодкої настане помсти час,
Що в виборі своїм спинюсь я не на вас.

Арсіноя
От як, добродію! Це, далебі, чудово!
Ви певні, що я жду лише на ваше слово,
Щоб з вами під вінець без роздуму піти,
Що кращої нема для мене і мети.

Але довідатись уже вам треба, мабуть,
Що крам збракований ніяк мене не вабить,
І гордощі свої покинути смішні.
У парі з вами жить, мосьпане, не мені.
Оддайте ліпше їй і серце ви, і руку…
Удвох прегарну ви утворите сполуку.

ЯВА 7

Селімена, Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест
(до Селімени)
Що ж, пані… Слова я ще й досі не казав
І на чергу свою терпливо дожидав,
Уста німотою скувавши кам’яною.
Чи ж можу нині я…

Селімена
Так, мовою гіркою
Ви право маєте тепер мене ганьбить.
Карайте ж! Як огнем, докорами печіть!
Мені пробачення найменшого немає,
Я винна — і душа від сорому палає. —
До інших байдуже, і їхній крик — смішний,
Та злочин проти вас нестримний і тяжкий.
На мене дивитесь ви з невимовним гнівом,
І мушу я його признати справедливим,
Лукавства марного цураючись окрас. —
Ненависть я прийму заслужену од вас —
І мовчки…

Альсест
Зраднице! Ненависть утікає

Із серця, де любов палала і палає,
І хоч забути вас навіки б я хотів, —
Перемогти, своїх не зможу почуттів.
(До Еліанти та Філінта).
Ви, друзі, бачите: боротися несила.
Якимись чарами вона мене сп’янила,
Зустрівся з нею я на лихо й на біду, —
І все-таки кінця тут хоч-не-хоч дійду.
Що розум, що розважні міркування,
Як серцю людському приречене кохання!
(До Селімени).
Так, так… Забуду все, усе пробачу вам,
Скажу, що досі ви жили таким життям,
В такім оточенні, де нам під юні роки
Неважко прищепить найгірші всі пороки, —
Аби ви згодились зо мною утекти
Від цеї марної людської суєти
В пустелю, в закуток, геть од забав, фальшивих,
Для щастя світлого і радощів правдивих.
Лише наважтеся — і змиєте ви враз
В моїй душі сліди усіх тяжких образ,
Вгамуєте людську неумоленну мстивість
І вернете мені любити вас можливість.

Селімена

В пустелю, в закуток сховатися мені?
Зректися втіх життя на життєвій весні?

Альсест

Коли серця горять огнем у нас єдиним, —
Навіщо втіхи нам, навіщо люди всі нам?
Ми рай спізнаємо на лоні самоти.

Селімена

Але ж у двадцять літ од світу утекти,

В далекій глушині верстати вдвох дорогу.
Ні, в мене мужності не вистачить до того!
Коли любов іще в грудях у вас горить, —
Я шлюбом згоджуюсь усе це довершить,
І може…

Альсест

Годі! Край! Не варті ви любові:
Це добре зрозумів я з вашої відмови.
Для мене ви й життя, і світ, і все були;
Як же в мені того, на жаль, ви не знайшли, —
Прощайте. Хай умре на спільний шлях надія,
Ганебні з радістю скидаю кайдани я.

ЯВА 8

Еліанта, Альсест, Філінт.

Альсест

(до Еліанти)
Ви, пані, маєте краси ясної чар
І дорогих чеснот високий, чистий дар;
Шукати кращої — була б то марна праця…
Дозвольте ж зберегти й надалі почуття ці
І вище ставити вас од усіх людей,
Але з’єднати нас не може Гіменей.
Не вартий я того, і на шляху земному
Дійти кінця мені судилося самому.
Та. Й що б я скласти вам у жертву нині зміг?
Те серце, що його тут піднято на сміх,
Непотріб, кинуту зрадливою рукою…

Еліанта

У цій турботі вас я, пане, заспокою:

Я другу вашому скажу слівце одно,
Якого потай він чекає вже давно,"-
І ми з’єднаємо із ним серця і руки.

Філінт

— За щастя це ладен піти б я і на муки.

Альсест

Нехай же стелиться вам радісне життя
У любій злагоді, без сліз і каяття.
А я — окривджений, осміяний жорстоко
Піду, втікаючи від злоби, від порока,
У тихий закуток, як він на світі єсть,
Де правда ще живе і не зів’яла честь.

Філінт

Ми ж, пані, маємо його переконати,
Щоб нас не засудив він до такої втрати.